

1

כללי

היצירה פורסמה לראשונה ב- 1943, תקופת שיא בשואה היהודית. זוהי סיפור אלגורי: סיפור שבו מסומן מישור אחד, על פי רוב מופשט ואידיאי, על ידי מישור אחר שהוא ריאלי ומוחשי. כל פרט מוחשי בסיפור האלגורי מקביל אל פרט משמעותי מופשט, כמעין משוואה. לסיפור האלגורי יש מסר דידקטי ברור. היצירה האלגורית מלווה, בדרך כלל, בהערות פרשניות של המספר, המרמזות לפרשנות האלגורית.

עלילת הסיפור

רוכל יהודי הגיע לבית בודד בשדה יער, והציע לאדונית הבית הגויה סחורתו.

תחילה סירבה, אך לאחר שהפציר בה, הסכימה לקנות סכין ציידים. הרוכל הלך לדרכו, אולם מאחר שאיבד את דרכו בחשיכה, הלך בעקבות אור והגיע לאותו בית האדונית. לאחר שהפציר בה שתניח לו ללון בביתה באותו לילה, נתנה לו רשות ללון ברפת ישנה שבחצרה. בלילה ירדו גשמים מרובים. כשעמד הרוכל ללכת בבוקר למחרת, ביקשה האדונית שיתקן את גג ביתה. לאחר שתיקן ואכל פת שחרית שהכינה לו האדונית, נשאר בביתה, ובלילה זה ישן בחדר שמוטלים שם כלים ישנים.

למחרת החלו משוחחים. שיחתם היתה שיחת חולין (יומיומית) על מזג האויר, על הדרכים שהתקלקלו בשל הגשמים הרבים... יוסף הרוכל שאל את הילני האדונית על בעלה. זו סיפרה לו שבעלה נהרג, אולם לא פירטה, והרוכל הרגיש שאין היא מעוניינת לדבר על כך. הוא סיפר מעשיות וגלש לדברי חנופה לאדונית, דיבר אתה דברי אהבה. אף האדונית הראתה לו חיבה, ולאחר שפסקו הגשמים נשאר הרוכל לגור עימה: התגורר בחדרה וישן במיטת בעלה. האדונית טיפלה בו ודאגה לכל מחסורו, והוא התחבר לאנשי המקום ("לבש בגדי חירות"), אכל ושתה בביתה. תחילה דחתה אותו המחשבה שיאכל טמא, אחר כך התרגל ואכל ללא קושי בשר בחמאה, עוף שאינו כשר. על דבר אחד הביע פליאה: מעולם לא ראה אותה אוכלת או שותה. הוא החל לחקור אותה בנושא והיא התחמקה מתשובה, השיבה תשובות תמהות: "דם אנשים אני שותה ובשר אדם אני אוכלת" וכן "כל המרבה לשאול מעמיק לו שאול". יוסף הבין תשובות אלה כהלצה, הילני העניקה לו אהבה, והוא לא הוסיף לשאול.

אולם אותה שאלה הטרידה אותו מאוד ויוסף חזר והעלה אותה. יחסיהם החלו להתערער. האדונית הציקה לרוכל, והוא לא אהב אותה יותר, אולם נשאר בביתה. העובדה, שאינו יודע עליה כלום, לא נתנה לו מנוח. בעת ששאל אותה שוב אודות בעלה, הסתבר כי היו להילני בעלים רבים. לשאלתו היכן הם טפחה על בטנה ואמרה "כאן". היא שאלה אותו האם הוא מאמין באלוהים והציעה לו שיתפלל אליו כדי שסופו לא יהיה כסופם של בעליה. תוך כך, הביטה בגרונו ולעגה.

הרוכל החליט להסתלק מבית האדונית, אולם מכיוון שהחשיך היום נשאר בכל זאת ללון בביתה. בלילה ניעור יוסף היהודי, ודימה שתוקעים סכין בלבו ושהכלבה נועצת שיניה בגרונו. מפוחד עבר בלילה שלמחרת ללון בחדר הכלים הישנים, ונשאר ללון שם עוד כשבוע נוסף.

לילה אחד, כשהביאה לו הילני את ארוחתו, עלה ריח פיה כריח אדם רעב. לאחר שהלך לישון, עלה בדעתו לקרוא "קריאת שמע". מאחר שבחדר היה פסל נוצרי, יצא לקרוא את "שמע" בחוץ. כשחזר ראה שכלי מיטתו מלאים חורים, והילני מושלכת על הקרקע, פצועה ומדממת וסכין בידה. הוא השכיב את הילני על המיטה וכשהרכין ראשו כדי לשמוע את דבריה וזו נעצה את שיניה בגרונו, אולם דחפה אותו מייד ממנה בקוראה שדמו לא דם אלא מי הרח.

(3)

סיום הסיפור - אקטיביות: (המעבר מהפאסיביות ~~הע~~ קביאת פפילת "שמע") יוסף הופך למודע לתחושת השנאה כלפי הלני, פועל בצורה מחושבת והגיונית, מטפל באדונית ובסופו של דבר שב לנדודיו בעסקי המסחר.

הלני: אקטיבית מתחילת היצירה וכמעט עד סופה. למשל: מציעה לרוכל להישאר בביתה, מציעה לו מיטתה, מפטמת אותו, חושפת סודותיה על פי רצונה- מה שנח לה מגלה בשלב שנח לה. יש לה תוכנית ברורה והיא פועלת על פיה: מפטמת אותו כדי לשחוט אותו ולאכול אותו. היא מעוררת תחושות אפלות: פיתוי והסגה, תשוקות אירוטיות.

3. **יוסף:** מאופיין באופן עקיף גם באמצעות החלום. החלום מבטא את פחדיו. חלקי מציאות מוארים ממנו, מהם מעדיף יוסף להתעלם. בחלום יש שני סמלים משמעותיים: צורת האבן שצורתה כשל אדם שסכין תקועה בליבו- אבן זו מוזכרת מס' פעמים ביצירה, באחת מהם **"עמדה הלני ועשתה סימן של צלב על לבה ועמדה והתפללה תפילה קצרה"**. יוסף שוב נתקל באותה אבן כשניסה לצאת מבית האדונית ותעה בדרכו. לאחר שנתקל בה, עלה בדעתו פתאום לקרא קריאת שמע. אבן זו מופיעה בסיוטיו של יוסף. לא ברור מה משמעותה, אולי היא מציינת את מקום קבורת בעליה של הלני; הכלבה הנושכת בצווארו ומלקקת את דמו- סיוט זה מקביל למעשיה של הלני, כשנשכה בגרונו, הנראה כמעשה של ערפדית.

הלני: בסוף הסיפור עוברת תהליך של הנמכה מאדם לחיה. לאורך היצירה, ה"משחק" בין האדם- חיה שהיא מתבסס ביצירה כמוטיב. היא מרעיפה דברי תשוקה על יוסף ומשתמשת בלשון ציורית מעולם החי: **"נשוק אותי עורבי, נשוק אותי נשרי"**. בתשוקתה התוקפנית היא מדמה עצמה לכלבה: **"יוסף בראשונה כשהראית את עצמך לפני רציתי לשסות בך את הכלבה ועכשיו אני עצמי נושכת אותך ככלבה מטורפת, עד שאני חוששת שלא תצא מדחי, הוי, פגרי המתוק שלי"**. גם אפיון זה הינו עקיף.

התפתחות היחסים בין השניים עד להתעלמות מההבדל המעמדי:

תחילה מדגיש המספר את הניגוד המעמדי: היא אדונית, הוא רוכל. בהמשך הניגוד ביניהם דתי: היא גויה, הוא יהודי כשנוצרת ביניהם קרבה, הרוכל היהודי מחליף בגדיו, לובש בגדי חירות וחש עצמו כגוי ("נתחבר לאנשי המקום עד שהיו כאחד מהם"). בשלב זה שוכח הרוכל את הבדל המעמדות ופונה אליה בשנה, הלני (לא מכנה אותה בכינויה המעמדי אדונית). היחסים בין הלני ליוסף מבוססים על תשוקה וקרבה פיזית. מהתחלה נוצר ביניהם קשר של חיבה "נכנסה ב גבורה והתחיל מדבר דברי אהבה. ואף על פי שהיא אדונית והוא רוכל עני קיבלה את דבריו והראתה לו חיבה". כך גו בהמשך היצירה: **"והיא היתה משמשת לפניו כאילו הוא אדוניה"**; **"ואף היא חזרה ונשקה לו ואמרה, יוסף בראשונה כשהראית את עצמך לפני רציתי לשסות בך את הכלבה, ועכשיו אני עצמי נושכת אותך ככלבה מטורפת, עד שאני חוששו שלא תצא מידי חיי, הוי פגרי המתוק שלי"**. אין ספק שיוסף אהב את הלני- שכן נשאר לטפל בה על אף העובדה שאיימו על חייו וניסתה לרוצחו.

אפיוני דמויות: יוסף הרוכל

דמותו של יוסף הרוכל עוברת שינוי במהלך העלילה:

כאשר הרוכל מגיע לבית האדונית הוא אדם פשוט, חסר בית ומשפחה. הוא תמים, בעל כושר שיפוט מוגבל ומתרפס. הוא מתואר כדמות **אקטיבית**: יוזם את הקשר, מוכר להילני סחורה, מתקן את הגג, פותח עם האדונית בשיחה, מחניף לה, מציע את אהבתו.

ככל שהעלילה מתקדמת והקשר בינו לבין האדונית בשיאו (הוא מעז ושואל אותה בדבר מזונה, היא נפתחת בפניו באופן ה-כמעט-אינטימי ביותר), עולה מעמדו הן כלכלית, הן אישית (משום שמשתקע בבית האדונית, הפוך לבן זוגה לכל דבר). אפילו "זוכה" לשם (יוסף). בשלב זה של הסיפור דמותו הופכת ל**פאסיבית**: חי חיי נוחות, מתואר כאדון בביתה, היא טורחת סביבו והוא נהנה מכך על ידי כך שמפרש את המציאות באופן שנח לו. במקביל, הוא עובר תהליך של **הידרדרות רוחנית**, מאבד את ייחודו כאדם וכיהודי בשל ניסיונו להיטמע בביתה על ידי ביטול ערכי ומצוות הדת.

עם הידרדרות יחסיהם, יוסף חווה **קונפליקט פנימי**: מהרהר על הנסיבות, יחסו אליה משתנה אך עדיין אינו עוזב, בכל פעם בשל תירוץ אחר. כלומר הוא **נותר פאסיבי** גם בתהייתו האם להישאר או לעזוב. הוא מרגיש שצריך לקום ולעשות מעשה ובכל זאת אינו משנה את המצב.

לאחר נקודת המפנה יוסף חוזר למאפייני ה**אקטיבי**: פועל בצורה הגיונית - מטפל באדונית. לאחר מותה קובר אותה באופן הראוי ביותר אותו הוא מוצא, ובסופו של דבר שב לנדודיו בעסקי המסחר - כלומר בסוף הסיפור, חוזר יוסף למעמד שהיה בתחילת הסיפור - רוכל.

משום כל אלה, יוסף מאופיין כדמות מתפתחת, דמות שעוברת תהליך.

אפיון נוסף בדמותו של הרוכל הוא סביב שמו: יוסף. זה הוא שם מקראי, המדגיש את יהדותו והרומז לדמות יוסף המקראי. מתקיימת **אנלוגיה ניגודית** (השוואה על דרך הניגוד) בין הרוכל ויוסף המקראי: יוסף המקראי מצליח להתגבר על פיתוייה של אשת פוטיפר בניגוד ליוסף הרוכל שמתאהב באדונית. יוסף המקראי חוזר את העתיד דרך חלומותיו, לעומתו יוסף הרוכל שחולם חלומות המבטאים את פחדיו, אך הוא אינו מצליח לראות את הרמזים החוזרים את סופו, גם כאשר חלקי מציאות מוארים ממנו. מרמזים אלו מעדיף יוסף להתעלם. יש כאן אירוניה כלפי יוסף הרוכל.

הבחירה בשם יוסף לרוכל היהודי מבטאת את הסכנה שבנטייתו להתפתות לאישה הזרה מחד, ואת התגברותו על יצרו בעקבות היאחזותו באמונתו, מאידך. ברובד הסמוי דמותו של יוסף המקראי מסמלת אף את נדודי בני-ישראל ואת התקרבותם לגויים ולתרבותם.

שימוש בטקסט חיצוני, במקורות אחרים, כדי לנתח טקסט ספרותי נקרא: **אלוזיה**. הפנייה למקור חיצוני נעשית מתוך מטרה להשוותו על דרך ההקבלה (דומה) או הניגוד (שונה) למקור הספרותי.

אפיוני דמויות: דמותה של הילני

מבחינה חיצונית מתוארת כאישה נאה, סמוקת לחיים, עיניים כחולות. שמה מבטא את יופייה כאסוציאציה לתרבות היוונית, כאשר מצד אחד אסוציאציה של טוהר ושלמות, ומצד שני כגורמת הרס וחורבן (עפ"י המיתוס היווני - חרבה טרויה כתוצאה מחטיפתה של הלני).

דמותה **אקטיבית** מתחילת היצירה וכמעט עד סופה. למשל: מציעה לרוכל להישאר בביתה, מציעה לו מיטתה, טורחת סביבו, מפטמת אותו, חושפת סודותיה על פי רצונה. יש לה תוכנית ברורה והיא פועלת על פיה. גם כשאינה מצליחה לרצוח אותו ופוצעת עצמה - עדיין אקטיבית (נועצת שיניה בגרונו) ואינה נרגעת עד כי כוחה אינו עומד בה.

גם דמותה של הילני עוברת תהליך: תהליך של הנמכה מאדם לחיה. תחילה אישה נאה, בהמשך מרעיפה דברי תשוקה ומשתמשת בלשון ציורית מעולם החי: "**נשוק אותי עורבי, נשוק אותי נשרי**" ואף בתשוקתה התוקפנית: מדמה עצמה לכלבה: "**יוסף בראשונה כשהראית את עצמך לפני רציתי לשסות בך את הכלבה ועכשיו אני עצמי נושכת אותך ככלבה מטורפת, עד שאני חוששת שלא תצא מדי חי, הוי, פגרי המתוק שלי**".

האדונית פועלת בביתה, בית ציידים אפוף מסתורין (חיות מפוחלצות מקשטות אותו, ריח בשר חי...). האדונית היא חידה מתחילת הסיפור ועוד סופו, דמותה מעוררת תחושות אפלות: פיתוי והסתה, תשוקות אירוסיות. מתוחכמת ומפתה. בעלת התנהגות ייצרית.

האדונית והרוכל/ שמואל יוסף (ש"י) עגנון

תבחיני הסיפור הקצר כפי שבאים לידי ביטוי ביצירה:

אקספוזיציה: האקספוזיציה ביצירה זו הינה מפוזרת משום שהמידע הרלוונטי להבנת העלילה מפוזר בחלקי הסיפור השונים. המידע המשמעותי ביותר אודות הילני (היותה אוכלת בעליה) מתואר לקראת סוף הסיפור.

נקודת מפנה: לאחר שיוסף איבד את סממני יהדותו (אוכל טמא, החליף בגדי יהודי בבגדי המקום-בגדי הגויים) הוא חש צורך לקרא "קריאת שמע". הפנייה לדת מעניקה ליוסף את המודעות למצבו. הוא יונק את הכוח מן היהדות.

למשפט **"אלי שבשמיים כמה התרחקתי"** (נאמר ע"י הרוכל) משמעות כפולה: הוא נאמר כשיוסף יוצא מבית האדונית, בלילה, כדי לומר את קריאת שמע. לכן, ההתרחקות הינה גם באופן פיזי מבית האדונית (רובד גלוי- יוסף פונה ל-ה' לעזרה, שינחה אותו חזרה לבית האדונית) וגם התרחקות מעולם היהדות (רובד סמוי- יוסף פונה ל-ה' לעזרה, שינחה אותו חזרה לעולם היהדות).

לנקודת התפנית ביצירה יש משמעות סמלית: רק חזרתם של היהודים למקורם ולאמונתם, יכולה להצילם.

נקודת שיא: הרגע בו האדונית פוצעת את עצמה במקום את הרוכל. הרוכל ניצל באופן בלתי צפוי בזכות שיבתו לדת היהודית.

נקודה זו היא גם הפואנטה משום שהיא המפתח להבנת העלילה. מרגע זה "נפתחים כל קלפי הסיפור", הקוראים מבינים את המניעים להתנהגותה של הילני ובהתאם לכך גם את שאר התרחשות העלילה.

בנקודה זו נחשפת גם האירוניה שביצירה: כל הרמזים מעידים על כך שהלני תשחט את הרוכל, בסופו של דבר היא שוחטת (שלא במתכוון) את עצמה...

נקודת התרה: יוסף מנסה לטפל בפצעה של הלני. אינו מצליח, היא מתה.

סיום הסיפור

בסוף היצירה יוסף חזר לנדודיו. לכאורה, סוף טוב- ה"טובים" נצחו (היהודי חי), ה"רעים" (הילני) מתו. אולם למעשה, יוסף המשיך לחזר ולהכריז על סחורתו... כלומר היהודים לא למדו את הלקח מאירועים שחוו וחוזרים לחפש עצמם בקרב הגויים. סוף היצירה הוא למעשה סוף **פתוח ומעגלי** משום שאם יוסף לא למד לקח בפעם הזאת (לאחר מה שעבר עליו), לא ברור אם לא יחזור שוב על אותה טעות.

ברובד הסמוי יש כאן **ביקורת חריפה** ונוקבת כלפי היהודים אשר חוזרים למקורות רק כאשר צרה גדולה מרחפת מעליהם. אפשרות ההצלה מהסכנה הטמונה בקשר שבין היהודים לגויים היא בשיבה ליהדות. אולם, למרות כל הסבל שחוו היהודים בשנות גלותם, הם אינם לומדים לקח וממשיכים לחיות בין הגויים בדיוק כפי שברובד הגלוי הרוכל היהודי לא הסיק מסקנה מעשית מהמקרה הפרטי שלו והמשיך בחיזוריו אחר הפתחים.